

36. Добровольский П.М. Об Олеговом поле // Труды XIV археологического съезда в Чернигове. – М., 1911. – Т. III. – Протоколы. – С. 88; *Його ж.* О пещерах Елецкого монастыря // Там само. – С. 88; *Його ж.* Где находились старинные, не существующие ныне храмы г. Чернигова // Там само. – С. 112–113.
37. Черниговский соединенный исторический музей городской и ученой архивной комиссии, в память 1000-летия летописного существования г. Чернигова. Каталог музея. – Чернигов, 1915. – С. IV.
38. Труды ЧАК. – Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 54.
39. Там само. – С. 67.
40. *Лебедев Г.С.* История отечественной археологии. 1700–1971 гг. – СПб., 1992. – С. 367.
41. Отчет о деятельности ЧАК за 1909 год. – Чернигов, 1910. – С. 5.
42. Там само. – С. 6.
43. Там само. – С. 6–13.
44. Черниговский соединенный исторический музей... – С. 12.
45. *Рыбаков Б.А.* Древности Чернигова // Материалы и исследования по археологии СССР. – М.; Л., 1949. – № 11. – С. 68.
46. Отчет о деятельности ЧАК за 1909. – С. 14.
47. Отчет о деятельности ЧАК за 1910 год. – Чернигов, 1911. – С. 16
48. Там само. – С. 18.
49. *Шугаевский В.А.* «Татарская горка» близ города Чернигова // Труды Московского Предварительного комитета по устройству XV Археологического съезда в Новгороде. – М., 1914. – Протоколы. – С. 96.
50. Отчет о деятельности ЧАК за 1910 год. – С. 21.
51. Труды ЧАК. – Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 220
52. Отчет о деятельности ЧАК за 1911 год. – Чернигов, 1912. – С. 5.
53. Там само. – С. 5–6.
54. Каталог [Черниговского соединенного исторического] музея. – С. 17
55. Отчет о деятельности ЧАК за 1912 год. – Чернигов, 1913. – С. 8.
56. Журналы заседаний Черниговской губернской ученой архивной комиссии // Труды ЧАК. – Чернигов, 1915. – Вып. 11. – С. 194.
57. Журналы заседаний Черниговской губернской ученой архивной комиссии // Труды ЧАК. – Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 209.
58. Журналы заседаний Черниговской губернской ученой архивной комиссии // Труды ЧАК. – Вып. 11. – С. 205.
59. *Коваленко О., Ясновська Л.* Неопублікована студія Ю. Виноградського про давньоруські старожитності Чернігова // Скарбниця української культури: Збірник наукових праць. – Чернігів, 2006. – Вип. 7. – С. 167–171.

Валентина Малиневська

З історії музею Чернігівської губернської вченої архівної комісії

Чернігівська губернська вчена архівна комісія (далі – ЧАК), що була створена в 1896 р., невдовзі стала своєрідним центром історико-краєзнавчого руху в регіоні. Протягом свого майже 25-річного існування вона фактично виконувала функцію місцевого історико-культурного товариства. Тому не випадково, що перший загальнодоступний музей у Чернігові й губернії був створений саме при комісії.

Думка про відкриття в місті історичного музею належала, як свого часу зазначав краєзнавець Є.О. Корноухов, губернатору Є.К. Андрієвському та предводителю дворянства Г.О. Милорадовичу¹. Однак варто нагадати, що ініціатором створення комісії, а відтак і музею при ній, був видатний український історик О.М. Лазаревський, який протягом тривалого часу формував у цьому напрямку громадську думку².

Ідею відкриття музею підтримала й Чернігівська міська управа, яка для розміщення музею передала безкоштовно 4 кімнати в будинку «на углу Гончей и Бульварной улиц»³. Влітку 1897 р. до

Чернігова прибув філолог із Брянська П.Н. Тиханов, запрошений на посаду «правителя дел и смотрителя музея».

Створення музею ЧАК певною мірою співпало з «вибухом» такого суспільного явища як меценатство, що наприкінці XIX – на початку XX ст. набуло в Україні специфічної ролі у суспільному житті. Не дивно, отже, що основним джерелом поповнення музею були пожертви приватних осіб. Так, тільки протягом одного місяця після відкриття музею до нього від приватних осіб надійшло понад 100 пам'яток старовини⁴. Серед благодійників були представники різних соціальних верств – дворянства, інтелігенції, духівництва, міщанства, селянства тощо⁵.

Досить розповсюдженим явищем наприкінці XIX – на початку XX ст. було принесення в дар музеям приватних колекцій. У такий спосіб комплектувався й музей ЧАК. «Хрещений батько» комісії О.М. Лазаревський заповів частину своєї колекції і рукописів Конотопському земству для створення історичного музею. З невідомих причин воля заповідача не була виконана, а в 1910 р. Конотопська повітова земська управа постановила передати колекцію О.М. Лазаревського до музею ЧАК⁶.

Ефективною формою поповнення музейного зібрання були екскурсії та експедиції співробітників ЧАК за участю краєзнавців-аматорів⁷. Так, численними експонатами музей поповнився під час підготовки до XIV Археологічного з'їзду. В експедиціях поряд з місцевими краєзнавцями брали участь відомі спеціалісти, що забезпечувало високий науковий рівень опрацювання зібраного матеріалу⁸.

Важливу роль у комплектуванні музею відіграла виставка XIV Археологічного з'їзду, після закриття якої частина експонатів була передана міській думі. У 1909 р. ці експонати поповнили зібрання музею ЧАК, який відтоді отримав незвичну назву «Чернігівський об'єднаний історичний музей міський і вченої архівної комісії в пам'ять 1000-ліття літописного існування Чернігова».

На початку XX ст. в Чернігові крім музею ЧАК діяли також Музей українських старожитностей ім. В.В. Тарновського та Єпархіальне древлесховище. Конкуренція між ними, а подеколи й нездорове суперництво серйозно непокоїли наукову громадськість. Тому не випадково на заключному засіданні XIV Археологічного з'їзду голова Московського археологічного товариства П.С. Уварова виступила з ініціативою об'єднання музеїв Чернігова⁹.

Для розробки цього питання невдовзі була створена комісія, до складу якої, зокрема, увійшли І.Г. Рашевський, П.Я. Дорошенко, П.М. Добровольський, В.С. Дроздов¹⁰. 7 грудня 1908 р. ЧАК на своєму засіданні схвалила цю ідею, однак Музей українських старожитностей ім. В.В.Тарновського та Єпархіальне древлесховище відповіли на цю пропозицію мовчанням¹¹.

Музей ЧАК ставив перед собою в основному два завдання: наукове й просвітницьке. Ці завдання визначали й основні напрямки його діяльності, що полягали в накопиченні й науковому опрацюванні матеріалів і їх використанні для пропаганди наукових знань шляхом створення експозиції, проведення екскурсій, влаштування народних читань та лекцій на історико-краєзнавчу тематику¹².

Колекція музею ЧАК являла собою цінне у науковому відношенні зібрання, без вивчення якого, як справедливо зазначав В.Л. Модзалевський, навряд чи можливі серйозні дослідження з української історії та культури¹³. Показово, що на Міжнародній історико-етнографічній виставці в Петербурзі у 1902 р. була представлена колекція із 67 експонатів музею ЧАК, удостоєна золотої медалі¹⁴.

Музей ЧАК привертав увагу не тільки місцевих краєзнавців, а й відомих вчених та шанувальників старовини з Києва, Петербурга, Москви й інших міст. Так, видатний український історик Д.І. Яворницький, у книзі відгуків 25 січня 1905 р. занотував: «Ухожу с глубокой благодарностью из музея и уношу с собой светлые о нём представление»¹⁵. Цікаві враження про музей оприлюднив на

сторінках «Черниговских губернских ведомостей» Г. Вакуловський: «В общем выносишь впечатление преинтересного паноптикума, где можно видеть исторические предметы глубокой древности и плоды современной культуры: кости мамонта, плоды допотопной флоры, кисть маэстро XVII века и т. д... Кроме зрительных впечатлений, вызывает к работе и мысль. А подумать есть о чём. Желательна была бы популяризация музея среди воспитанников учебных заведений»¹⁶.

Організація експозиції в музеї відбувалась за типовим на той час принципом спорідненості музейних матеріалів. Однак таке групування інколи призводило до безсистемного показу експонатів, об'єднаних у «таблицы», «витрины» без будь-яких логічних підстав. Тому не дивно, що були й такі рубрики, як «старинные вещи», «исторические памятники» и «разные предметы».

Діяльність музею значною мірою стримувалась хронічною нестачею коштів на обладнання та оформлення експонатів. Так, серед старожитностей, які пожертвував музею Г.О. Милорадович, були «витрина со шкапом для медалей, висячий шкап для монет»¹⁷.

Музей ЧАК зумів оприлюднити 3 каталоги своїх зібрань. Перший каталог був підготовлений у 1900 р. П.М. Тихановим, другий у 1905 р. П.М. Добровольським, третій у 1915 р. Є.О. Корноуховим. Останній з них був найбільш повним – у ньому на достатньо високому рівні було описано 3332 пам'ятки історії та культури. На жаль, до каталогу не увійшли рукописи, стародруки, плани, фотографії, гравюри та інші цінні експонати.

Таким чином, створення першого загальнодоступного музею в Чернігові та губернії було обумовлено необхідністю вивчення та збереження історико-культурної спадщини. Завдяки безкорисливій допомозі любителів старовини, інтелігенції, широкого загалу музей ЧАК спромігся сконцентрувати унікальні експонати, частина яких і до сьогодні входить до «золотого фонду» Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського.

1. Корноухов Е. Черниговский соединенный исторический музей. Каталог музея. – Чернигов, 1915. – С. 86
2. Федоренко П. О.М. Лазаревський та культурні цінності Чернігівщини // Український археографічний збірник. – К., 1927. – Т. 2. – С. 39.
3. Вакуловский Г.Н. О музее Черниговской учёной архивной комиссии // Черниговские губернские ведомости. – 1902. – № 3009. – Часть неофициальная.
4. К учреждению в Чернигове музея при губернской архивной комиссии // Черниговские губернские ведомости. – 1896. – № 701. – Часть неофициальная.
5. Ещё вклад в Черниговский исторический музей // Черниговские губернские ведомости. – 1896. – 10 июля; 1899. – 5 января. – Часть неофициальная.
6. Поступления в Черниговский музей // Черниговское слово. – 1911. - № 1364.
7. Археологическая экскурсия // Черниговские губернские ведомости. – 1902. – 11 февраля. – Часть неофициальная.
8. Рудаков В. Четырнадцатый археологический съезд и тысячелетие города Чернигова // Исторический вестник. – 1908. – № 10. – С. 246 – 247.
9. Там само.
10. Заседание музейной городской комиссии // Черниговское слово. – 1909. – 21 июня, 22 сентября.
11. Губернская учёная архивная комиссия // Черниговские слово – 1908. – 13 декабря.
12. Журналы заседаний ЧАК // Труды ЧАК. – Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 57.
13. Модзалевский В. Черниговские музеи // Черниговский край. – 1917. – 16, 17 октября.
14. Черниговские губернские ведомости. – 1902. – 6 сентября. – Часть неофициальная.
15. Коваленко О.Б. Яворницький на Чернігівщині // Десянянська правда. – 1980. – 25 листопада.
16. Вакуловский Г.Н. О музее Черниговской учёной архивной комиссии // Черниговские губернские ведомости. – 1902. – № 3009. – Часть неофициальная.
17. Дар историческому музею Черниговской архивной комиссии // Черниговские губернские ведомости. – 1899. – № 1930. – Часть неофициальная.